

SZOBROK SORSA, MEGSZÁLLÁS
IDEJÉN

Pozsony, 1919–1921

Pozsonyt 1919. január 1-jén szállták meg a 33. cseh legionárius gyalogezred Riccardo Barreca olasz ezredes vezette alakulatai; a magyar helyőrség parancsnoka, Leölkes Sándor alezredes, látván a védelem esélytelenségét, több óras tűzharc után már előző délután parancsot adott csapatainak a Duna jobb partjára való átvonulásra.¹ A város katonai és polgári vezetői egyébként már korábban lemondtak az antant-döntés értelmében Pozsony birtokbavétele céljából érkező reguláris alakulatokkal vívandó esetleges harcokról; a magyar kormány-nyal együtt tudomásul vették, hogy a karácsonyi Vyx-jegyzék értelmében a magyar–csehszlovák demarkációs vonal a város alatt fog húzódni; arra persze nem gondolhattak, hogy a megszállás végleges. Abban bíztak, hogy a később megtartandó békeszerződések vezérfonalát Wilson amerikai elnök emlékezetes pontjai adják majd, köztük a legfontosabb, amely a népek önrendelkezési jogáról szólt. A pozsonyi magyar és német polgárok és munkások sem hitték, hogy a tárgyalóasztalnál ülők ne méltányolnák majd a város őslakossága többségének akaratát. A szlovákoknak a város összlélekszámán belüli aránya akkor még a tizenöt százalékot sem érte el; esetleges elszakadási törekvéseikről egyébként nem is igen lehetett tudni; elitjüknek egy kis töredéke volt ebben az időben a „csehszlovák” egység híve, a világháború kezdeti szakaszában közülük is többen „háborúpárti”-ként nyilatkoztak meg, illetve hazafias kötelességük teljesítésére intették híveiket. 1918 őszenek elejéig a későbbi csehszlovákiai magyar kisebbség legképzettebb politikusa – az Országos Keresztényszocialista Párt elnöke –, ekkor még szintén a budapesti parlament tagja, Szüllő Géza sem tapasztalt meg semmit a szlovákok állítólagos elégedetlenségéből, sőt azután is csak apró jelek figyelmeztették az elkövetkezendőkre: „1918 szeptemberében mutat-

koztak az első nyugtalanító jelenségek. Beszámoló köruton voltam választókerületemben, Bazinban és Modorban és mint azelőtt, most is igyekeztem megtalálni az összhangot a szlovák vezetők és a magyar hatóságok képviselői között. Velem voltak a szlovákság vezetői közül Zoch Sámuel modori evangélikus lelkész, Jamniczky Ottokár bazini városi ügyész és Dusek Győző királyi közjegyző is. Zoch ekkor már tudott arról, hogy a szlovákok szeptember végén értekeztetést fognak tartani – erről később bizonyosodtam meg –, de sem előttem, sem a társai előtt nem tett említést semmiről. Dusek például annyira nem tudott semmiről, hogy még engem kért meg, hogy helyeztessem át Pozsonyba közjegyzőnek a magyarság érdekeiben tett működése jutalmaként. Annál nagyobb volt a meglepetésem, amikor szeptember végé felé egyik pártfogoltam, Fábry Pál, bizalmasan közölte velem, hogy a nyugati hatalmak már megegyeztek abban, hogy megteremtik Csehszlovákiát és az autonóm Szlovenszko fővárosa Pozsony lesz. A megrendítő hírről nyomban értesítettem Wekerle Sándor akkori miniszterelnököt, de ő lelkisínylő kézmozdulattal vette ezt tudomásul és napirendre tért felette.

Szeptemberben többször is jártam Bazinban és Modorban, de Zoch még mindig nem mert nyíltan beszélni.”²

Érdekes adalék a pozíció- és világnézet-változtatások ügyéhez, hogy Zoch azelőtt Szüllő kortese, a megszállás után pedig Pozsony város és Pozsony megye csehszlovák zsupánja lett. Duschek – illetve Dušek – Győző szintén 1919-ben, a csehszlovák

² Szüllő Géza: *Husz magyar esztendő. Visszaemlékezéseim az elszakított Felvidék küzdelmeire*. Pesti Hírlap, 1939. február 12., 3. p. – Tanulmányomban a korabeli idézeteket betűhíven közlöm. Itt jegyzem meg továbbá, hogy a magyar közéletben 1918 vége előtt keresztneveük magyar változatával szereplő szlovák politikusokat a magyar lapok a megszállás után is így, tehát magyar nevükön emlegették. Így említi őket a Híradó című napilap is, mely fő forrásom volt a pozsonyi főhatalomváltás néhány vonatkozására irányuló, nemrég lezárt kutatásaim során.

¹ A város elfoglalásáról és előzményeiről lásd: Fogarassy László: *Az őszirózsás forradalom Pozsonyban*. Irodalmi Szemle, 1968. 9. szám, 810–816. p.

érában kormánybiztos-helyettes lett Pozsonyban, Fábry pedig zsupán Sáros megyében.

Pozsony vezetői december 31-én este a pályaudvar állomásfőnöki irodájában közölték Barreca ezredessel, hogy fegyveresek híján a várost megvédeni nem tudják, a legionisták bevonulását tudomásul veszik, de tiltakoznak ellene, s Kánya Richárd polgármester-helyettes és Wittich Pál, az éppen aznap kinevezett szociáldemokrata népbiztos³ másnap közzétették a város lakosságához szóló felhívásukat, amely a Barrecától származó információknak megfelelően tartalmazta, hogy a megszállás *ideiglenes jellegű*, Pozsony végleges sorsáról a békekonzferencián születik majd döntés, amely nyilván tiszteletben fogja tartani a lakosság akaratát.⁴ A város átadását rögzítő – Jankovich Marcell által lefordított és közreadott – dokumentumban a bevonuló alakulat parancsnoka és a katonákkal érkező szlovák politikusok a következő fontos kötelezettségeket vállalták:

„A csehszlovák kormány képviselői és a csehszlovák entente-csapatok parancsnoka ünnepélyesen kijelentik, hogy a várost csupán a lakosság biztonsága céljából, a wilsoni elvek alapján kötendő békekötésig szállják meg katonai karhatalommal. Ünnepélyesen kijelentik, hogy a polgárság élete és vagyona biztonsága érdekében megfelelő gondoskodás történik. Kijelentik, hogy az egész tisztviselői kart, amennyiben a csehszlovák állam és a csehszlovák entente-csapatok exponensei ellen nem vétenek, helyeiken meghagyják. Kijelentik továbbá, hogy a lakosság teljes morális és jogi szabadságát tiszteletben tartják és a lakosság ellen, nyugodt magatartását föltételezve, semmiféle erőszakot nem alkalmaznak. Kijelentik, hogy a katonai szolgálathoz szükséges és fontos épületeket és helyiségeket csehszlovák entente-csapatokkal megszállják, azonban a polgári lakosság szabad forgalmát teljesen biztosítják. Egyidejűleg azonban

3 Wittich német nemzetiségű volt, de a korabeli magyar sajtóban rendszeresen ez a névforma szerepel, ezért én is ezt használom. Egyébként a szlovák politikusokhoz hasonlóan ő is tudott magyarul. Népbiztosi kinevezésére azért került sor, mert 1918. december 30-áról 31-ére virradó éjjel kommunista puccskíséret zajlott le a városban, amit csak a szervezett szociáldemokrácia beavatkozásával tudtak megfékezni – a városi párt-szervezetnek pedig ő volt a legtekintélyesebb alakja. Az olasz ezredessel való tárgyaláson résztvevő másik személy, Kánya polgármester-helyettes (majd polgármester) azért képviselte a várost a pályaudvaron, mert Kumlik Tódor polgármester a kommunista puccs napján lemondott.

4 *Mindenkinek!* Nyugatmagyarországi Híradó, 1919. január 2. [1.] p.

kijelentik, hogy a polgári lakosság tökéletes lefegyverzését, amennyiben ez szóba kerül, feltétlenül végre kell hajtani és ezt a városi hazai rendőrség közegei hajtják végre. Egyben kijelentik azt is, hogy elállanak tűszok kiemelésétől, vagyonelkobzásoktól és internálásoktól. A lakosság teljes nyelvi szabadságát mindenképpen garantálják.”⁵

E vállalt kötelezettségeket a megszálló csapatok vezetői és a szlovák – most már „csehszlovák” – politikusok nem tudták teljesíteni. Internálásokra február elején került sor először, miután hivatalosan bejelentették, hogy a csehszlovák kormány szlovenszkoí teljhatalmú miniszterének, Vavro Šrobárnak és kíséretének a városba való bevonulása alkalmából rendezendő „népünnepély”-en többek között a tudományegyetem tanári karának is részt kell vennie. Az, hogy a „szlovák kormány” székhelyét Zsolnáról Pozsonyba tette át, a város lakói számára egyértelmű bizonyosága volt annak, hogy a megszállás ideiglenes voltára vonatkozó utalás pusztán porhintés – a csehszlovák hatalom végleg be akar rendezkedni a magyar és német többségű városban. A tanári testület tehát Polner Ödön rektor vezetésével megtagadta a rendezvény-sorozaton való részvételt, amit hivatalos részről az egyetem bezárása és a tanárok katonai felügyelet alá helyezése követett. A szociáldemokraták, akik előre tiltakoztak a tervezett bevonulási ünnepség miatt, az egyetemet és tanárait sújtó döntést a lelkiismereti szabadság megsértésének minősítették; a hatóságok válaszképpen a miniszter megérkezése előtti napon, február 3-án a ferencendi kolostorba internálták a párt vezetőit – köztük természetesen Wittich Pált is –, továbbá Polner Ödön rektort és Arkauer Istvánt, a patriarkális pozsonyi polgári lap, a korábban Nyugat-magyarországi Híradó – január közepétől városi rendőrfőnöki rendeletre csak Híradó – felelős szerkesztőjét és tulajdonosát. Ezen az éjszakán kezdődött az egész városra kiterjedő sztrájk első szakasza. Tárgyalások, az internáltak szabadlábra helyezése, a sztrájk felfüggesztése, majd újrakezdése után február 12-én a szintén a szociáldemokraták által szervezett nagygyűlést – amely a demonstrációsorozat ünnepélyes lezárását jelentette volna; az emberek arra készültek, hogy másnap újra felveszik a munkát – a legionáriusuk szétverték, összevissza lövöldözve hajtották, kergették a tömeget; az akciónak nyolc halálos áldozata és kéttucatnyi súlyos sebesültje volt, s több mint hatvan személy szenvedett könnyebb

5 A dokumentumot közli Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*. Franklin Társulat, Budapest [é. n.], I. köt., 58–60. p. (Kiemelések az eredetiben.)

szerűléseket. Az áldozatok közé tartozott maga Barceca ezredes, az olasz városparancsnok is, akit saját cseh katonája ütött le puskatussal, mert meg akarta állítani a dühöngő legionáriusokat. (Ez utóbb alátámasztani látszott azt a feltételezést, hogy a vérfürdőt eleve a csehek provokálták volna.) Néhány nappal később az egyik megszálló katona lelőtt egy tizenéves kislányt.⁶

A magyar és a német polgárság és munkásság egyébként a „szlovák kormány” Pozsonyba való bevonulásának napjaiban alkalmazta először a teljes passzivitás fegyverét – aki tehetett, az első napon, február 4-én ki sem lépett háza kapuján. A február 12-i vérfürdő után még egyszer került sor hasonlóra. A teljhatalmú minisztérium nem elégedett meg a magyar nemzeti színek és jelképek használatának megtiltásával, rendeletet adott ki arról is, hogy március 15-ét nem szabad megünnepelni.⁷ A nemzeti ünnep napján történeteket a Híradó emígy foglalta össze: „[...] nem maradt más hátra, mint csendben, lélekben ünnepelni. És ez meg is történt. Délelőtt 9 órától 10 óráig a munkásság általános szünetet rendelt el, amikor nemcsak a gyárakban, a műhelyekben állottak meg a gépek, hanem bezárták az összes üzleteket, bankokat, mindent, még a villamos közlekedés is szünetelt. Csend volt, ünnepi csend a városban, a csunya, első időben alig volt járó-kelő az utcákon, csak a felfegyverzett őrségek vonultak fel minduntalan tisztek vezetése mellett. A hatóság nagy apparátussal készült minden tüntetést elfojtani, a Duna-parton állandóan csapatok cirkáltak, lovasrendőrök járták keresztül-kasul a várost, de a lakosság méltóságteljesen viselkedett.” A Petőfi-szobor elé cserépbe ültetett tulipánokat, csokrokat raktak, a szobrot megkoszorúzták. A környéket virágerdő borította el.⁸

Néhány nappal később, a magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltását követően megkezdődtek az újabb internálások. Március 25-én jelent meg a pozsonyi Híradóban, hogy Vavro Srobár a Csehszlovák Köztársaság 1918. december 10-én kelt 61. számú törvénye, továbbá egy érvényben hagyott magyar törvény, az 1912. 60. tc. 12. szakasz 3., 4.

6 A vérengzésről, előzményeiről és áldozatairól, a korabeli fontosabb, ide kapcsolódó sajtóközlemények adataival lásd Filep Tamás Gusztáv: *A történelem továbblapoz. Legionáriusattak Pozsonyban, 1919. február 12-én.* In uő: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből 1918–1945.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2007, 19–25. p.

7 *A szlovák minisztérium megtiltotta március 15-ének megünnepelését.* Híradó, 1919. március 9., 4. p.

8 *Március tizenöt.* Híradó, 1919. március 16., 3. p.

alapján rögtönítélő bíraskodást, statáriumot hirdetett ki Szlovákia egész területére,⁹ „hütlenség, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntett, rablás, gyújtogatás, a vízaradás okozásának bűntette és a vaspályákon, távirókon (távbeszélők), vagy hajókon elkövetett közveszélyes cselekmények bűntette” esetére. Ezeket a trencsényi törvényszék mint rögtönítélő bíróság halálbüntetéssel fogja sújtani. A miniszter betiltott továbbá minden nyilvános gyűlést, utcai csoportosulást, illetve polgári személyek bárminő fegyverviselését. Utasította a zsupánokat, szabják meg a vendéglátó- és mulatóhelyek záróját. Ezen időpontok után csak az tartózkodhat az utcán, aki ezt igazolni tudja. A tilalom megszegőit háromhavi fogházzal és 5000 korona büntetéssel lehet sújtani. Rögtön a statárium kihirdetése után, 25-én kedden „a déli órákban” „katonai intézkedés folytán” számos polgárt és munkást letartóztattak – többek között Jankó Zoltánt, a Károlyi-kormány volt főispán-kormánybiztosát, Arkauer Istvánt, a Híradó felelős szerkesztőjét, dr. Fejér Miksa tb. városi főügyészt, Wittich Pált és több szociáldemokrata vezetőt, aktivistát, s az ezt tartalmazó hír szerint állítólag mindannyiukat Illavára szállították.¹⁰ Az internáltak ügyében küldöttségek járultak Zoch zsupánhoz, majd dr. Ivánka Milán belügyi referenshez;¹¹ az utóbbi kinyilatkoztatta, hogy „az internáltakat nem fogják szabadon bocsájtani mindaddig, amíg Magyarország meg nem szállott területén a most

9 *Statárium az egész megszállott területen.* (Hirdetmény.) Híradó, 1919. március 25., 3. p.

10 *Internáltak egy csomó pozsonyi polgárt és munkást.* Híradó, 1919. március 27., 2–3. p. A lapban és egy másik pozsonyi magyar orgánumban a közölt névsorral kapcsolatban utóbb pontosítások jelentek meg. Az Illavára hurcoltak első névsorában szerepelt például Hamvas József tanárnak, a filozófus-esszéíró Hamvas Béla édesapjának, a Híradó tárcaírójának a neve is. A május végén indult Revü című hetilap 2., június 4-én megjelenő számának egyik cikke – *Hol van Hamvas József?*, 5–6. p. – azt állítja, hogy bár Hamvas valóban rajta volt az internáltak listáján, s a lapokban is az jelent meg, hogy elvitték, valójában megszőkött a lefogatása előtt, és Szlovenszko területén, de ismeretlen helyen tartózkodik. A cikk írásának időpontjában az internáltak már hazatértek, nyilván ő is hazajöhetne, csak nem tud róla. (Hamvast utóbb, 1920-ban kiutasították Csehszlovákiából.)

11 *Az internált pozsonyi polgárok és munkások érdekében.* Híradó, 1919. március 30., 3. p. A belügyi referens korábban így nyilatkozott: „Mí a teljes nemzeti egyenjogúság alapján állunk, de hogy ezt milyen formában fogjuk megvalósítani, arról még nem tudok számot adni.” Híradó, 1919. március 13., 3. p.

uralkodó viszonyok meg nem szűnnek. Ez minisztertanácsi határozat”. Illaván egyébként jó dolguk van, szükség esetén azonban cseh- és morvaországi városokba fogják őket szállítani. „*Ivánka* dr. még kijelentette, hogy az internáltakat azoknak az itteni politikai mozgalmak exponenseinek tekintik, melyek Magyarországon a bolsevizmust idéztek elő [sic!] és így a minisztertanács kötelességét teljesítette, amidőn meg akarja akadályozni, hogy itt is odafejlődjenek a viszonyok, amint Budapesten.” Az ismert nevek alapján jól látható, hogy a szlovák referens mindazokat a pártokat – „politikai mozgalmak”-at – „a bolsevizmus” előidézői közé sorolta, amelyek korábban a polgári demokratikus kormányzat többségét alkották: polgári radikálisokat, szociáldemokratákat, függetlenségiakat. (Egyébként az ismert pozsonyi szociáldemokrata vezetők eszmeileg a meg nem szállt területen működő pártnak ahhoz a részéhez – március 21-e előtt már törpe kisebbségéhez – álltak közel, amely ellenezte a kommunistákkal való koalíciót, s amelynek legjelentősebb alakja Garami Ernő volt.) Az internálásra nyilván az ad magyarázatot, hogy Pozsony hamarosan frontvárossá válhatott volna: a Dunán túli része – Ligetfalu – Magyarországhoz tartozott még; a híd túloldalát vöröskatonák őrizték.

Ezeknek a heteknek a pozsonyi állapotát, a magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatos képzeteket, az új háború előtti hangulatot örökíti meg – felülnézetből – a Turul című, alighanem többé-kevésbé illegális pozsonyi diáklap egyik számában közölt s az orgánium tréfamestere által jegyzett kuplé:

„Bolsze Viki úr s neje
Készült a nászútra.
»Merre menjünk«, szolt a nő
»Sz úgy be vagyunk csukva!«
De a férjet elfogták
Brunner¹² parancsára.
»Mehetünk már Cuncikám,
Visznek Illavára!«

Refrain:

Furcsa világ, cifra világ,
Mikor lesz egyszer vége hát!
Furcsa világ, cifra világ,
csehül állunk az angyalát!

Nem szabad az orvosnak
Boncolni már Pesten,
Mert a proletár teste

12 Brunner Richárd, a megszállás után, a „csehszlovák” hatóságok által kinevezett pozsonyi rendőrkapitány.

Szent és sérthetetlen.
Ha majd egyszer Kún úrnak,
Kigyul a vakbele,
Ne nyúljanak hozzája,
Haljon kicsit bele! Refr.

Azt hallottam, hogy Pozsonyt
Bombázni akarják.
A szegény lakosságot
Pincékbe zavarják.
Élünk majd, mint a vakond
S az lesz mulatságunk
Hogy a tánciskolába
A pincébe járunk! Refr.

Kérdeztem egy tót zembert,
Hogy mondja meg nékem,
Mért van a híd lezárva,
Által kéne mennem.
Ő vigyorgott ravaszul
S emigy magyarázta:
»Nincs se zapja, se zanyja,
Nohát ezért »z-árva«! Refr.”

A többi strófát a cenzura betiltotta.
(Szerk.)¹³

Az internáltak, néhány főt leszámítva, május közepén hazaérkeztek Illaváról. Hamarosan azonban kiújultak a harcok, megindult a Vörös Hadsereg felvidéki hadjárata, s ez újabb internálások kezdetét jelentette.

A pozsonyi tömeges tüszszedésre június 4-én került sor.¹⁴ Ezen a napon jelent meg a Híradóban a pozsonyi városparancsnoknak, Brau ezredesnek három hirdetménye¹⁵ – az elsőt az előző napon, este 8 órakor adta ki –, amelyekben minden egyes löfegyvernek a parancsnokságon történő átadását, este 9 óras zárórát, ugyanezen időponttól kezdődően kijárási tilalmat és az egyenruha-viselés tilalmát rendelte el – a csehszlovák hadsereg tagjainak kivételével. Brau kötelezte a Monarchia mindazon volt tisztjeit, akik nem álltak csehszlovák szolgálatba, hogy 4-én (tehát a cikk megjelenésének napján) délután 1 és 3 óra között jelentkezzenek a városháza udvarán; aki ennek nem tesz eleget, az

13 *Furcsa világ.....! Időszerű kuplé.* Szövegét írta és zenéjét szerző: Pityu. Op. 37. Előadási jog a szerzőé. Turul, 1919. 6. szám, 6–7. p.

14 Lásd ehhez Jankovics Marcell *Húsz esztendő Pozsonyban* című könyve *Az élő zálog* című fejezetét is: I. m., I. köt., 93–106. p.

15 *Hirdetmény.* Híradó 1919, június 4., 2–3. p.

hadbíróóság elé kerül. (A több mint négyszáz volt aktív és tartalékos tiszt elhurcolására egy szerdai napon került sor. Csillapítólag hatott a kedélyekre, hogy a további beidézett tisztek közül, akiknek csütörtökön kellett jelentkezniük, már nem vittek el senkit.¹⁶) Két nap múlva az is kiderült, hogy a hadbíróóság réme minden engedetlen állampolgárt fenyeget, újabb hirdetés közölte ugyanis, hogy a hadsereg a bekövetkezett „katonai operációk” miatt átveszi a hatalmat a polgári hatóságok fölött, s hogy a hadsereg nyugat-szlovákiai csoportjának főparancsnoka – Mittelhauser tábornok – úgy rendelkezett, hogy saját területükön az elkövetkező időben a katonai parancsnokok a legfontosabb kormányközegek, akiknek joguk van a főnálló törvények megváltoztatására is; a katonai diktatúrát magasabb (törzs)tisztek és olyan tisztek gyakorolhatják, akiket a nyugat-szlovákiai csoport főparancsnoka vagy a gyalogoshadosztályok parancsnokai fölhatalmaznak.¹⁷ Másnap a közvetlen következményekről kapunk hírt a lapból: A Venkov jelentése szerint „Tegnap 21 magyar zsidót Szlovákországból Prágába hoztak”, annak gyanúja miatt, hogy kapcsolatban álltak „a magyar bolsevik tanácskormánnyal”. A pozsonyi Masaryk pályaudvaron vagonírozták be, és Theresienstadtban (Terezínben) szállították ki őket.¹⁸ A theresienstadti volt orosz hadifogolytábor lett ugyanis az internálás egyik fő központja, a pozsonyi magyar tiszteket is ide hurcolták.

Június 13-án aztán hír jelenik meg arról, hogy az összes tartalékos tiszteket és az idősebb ténylegeseket hazahozzák¹⁹ – az információ dr. Ivánka Milán belügyi referenstől származott –, néhány nap múlva pedig az derül ki, hogy az internáltaknak hetente háromszor levelet, egyszer pedig csomagot (fizetett portóval) lehet küldeni. A levél rövid legyen, és cseh, német vagy szlovák nyelven íródjon, és ne legyen lezárva.²⁰ Néhány napra rá hírt közölt a lap arról, hogy a theresienstadti táborban hivatalosan megszűntették az internálást.²¹ Innen tudjuk meg az eredetileg odaszállított magyar tisztek létszámát: 439-en kerültek Theresienstadtba. A „forgal-

16 A pozsonyi internáltakról. Híradó, 1919. június 7., 2. p.

17 Katonai diktatúra a szlovák területen. Híradó, 1919.

június 6., 3. p.

18 Magyar zsidók internálása. Híradó, 1919. június 7., [1.] p.

19 Az internált katonatisztek...Híradó, 1919. június 13., 3. p.

20 Az internáltakkal postán már szabad érintkezni. Híradó, 1919. június 19., 4. p.

21 A pozsonyi internált tisztek hazatérése. Híradó, 1919. június 24., 4. p.

mi viszonyok” miatt nem térhettek haza egyszerre; a cikk megjelenését megelőző héten egyenként szállingóztak vissza Pozsonyba; „tegnap” (tehát valószínűleg 23-án hétfőn) viszont már egyszerre 132-en érkeztek meg. Ekkor már máshová is kezdtek hazatérni az elhurcoltak; a napilap ugyanezen oldalán *Internálások* cím alatt tíz somorjai, bacsfai és dunaszerdahelyi elhurcoltat neveznek meg mint friss letartóztatottakat, de egyben egy sikabonyi és két dunaszerdahelyi szabaduló neve is szerepel ott. Logikus volt a könnyítés, mert néhány nap múlva tárgyalások kezdődtek Pozsonyban a csehszlovák és a magyar kormány között egy négy kilométer mélységű semleges zóna létrehozásáról.

Csak július első napján találjuk meg viszont az első híradást a Luhaovicéből visszatartottak hazatéréséről. Róluk Jankovics Marcell írónak, a pozsonyi ügyvédi kamara titkárának, korábban függetlenségi párti magyar országgyűlési képviselőnek már hivatkozott könyve tartalmaz néhány részletet.

Az internáltak nagyobbik részét – a volt tényleges és tartalékos tiszteket – tehát Theresienstadtba szállították, a többieket – „egyetemi tanárok, lelkipásztorok, újságírók, kenyertűtől ellökött kishivatalnokok, magyar szocialista munkások és másféle magyarok”,²² szerkesztők, vasutas – Luhaovice fürdővárosba. Jankovics sorstársai közül Dr. Polner Ödönt, az egyetem rektorát, dr. Pekár Mihály „orvostanárt” (szintén az egyetemről), Kazacsay Árpád pozsonyi apátplébánost, Kovács Sándor evangélikus lelkészt, teológiai tanárt, a későbbi püspököt nevezi meg s név nélkül említ két lapszerkesztőt. Az bizonyos, hogy az egyikük Arkauer István volt, ugyanis a Revü című lap – s egyben a Híradó – szerkesztője, Vajda Ernő oda küldött neki üzenetet – nehezen képzelhető el persze, hogy megkapta: „Bizonytalan póstaviszonyok miatt így adjuk tudtul a papának, hogy fia született. Mialatt Arkauer István Luhacovic fürdőben van, idehaza gyönyörű kis fia született hétfőn délelőtt.”²³ Egyébként ismét Jankovics szerint az internáltak semmilyen „nyomatott papirost” nem kaphattak, naplót nem írhattak – viszont nem bántották őket; csak elhurcolásuk óráiban lőttek rájuk Dévényújfalunál a frontra induló cseh katonavonatokból, illetve később a fürdővendégek szidalmazták s fenyegették bottal őket, amikor már bejárhattak a fürdőhelyre.

22 Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*, I. m., I. köt., 98. p.

23 *Kis Híradó*. Revü, 1919. 4. szám, 26. p. (A lapszám június 18-án jelent meg.)

A tuszok kijelölését Jankovics következetlenség tartja, szerinte ez a Stromfeld Aurél irányította offenzíva megindulását követő zűrzavart tükrözte: „Ez az 1919. évi ismételt intézkedés még a hatalom minden gyarlóságát is igazolta és főként az emberismeret tökéletes hiányát. A tuszok megválogatásában nevetséges volt a kapkodás, mert a népiség, nemzetiségi meggyőződés, együttérzés, világnézet, azonos felfogások éppen nem játszottak szerepet. A fődolog az volt, hogy mindenféle emberpéldányból jusson a lakat mögötti Noé-bárákába.”²⁴ Ennek dacára az internáltakból „csodálatos homogen gyülekezet” alakult ki a fogság ideje alatt.²⁵

Ezek után az internálások hosszabb ideig szüneteltek. A továbbiakban egyetlen helyszín maradt meg a régiiek közül: Illava. A következő nagy tartóztatási hullámra az 1920-as választások idején szánta el magát a kormány; ekkor elsősorban a közben megszerveződött magyar ellenzéki pártok aktivistái kerültek a képbe, beleértve a pozsonyi központtal működő magyar–német szociáldemokrata párt tagjait is. Április közepén jelenti először a cseh szlovák sajtóiroda, hogy néhány embert vizsgálati fogságba helyeztek,²⁶ a következő napokban pedig már név szerint ismertté válik a legtöbb őrizetbe vett személy; elsőként a lőcsei és az eperjesiek. A lap április 28-i száma közli, hogy a keresztényszocialisták pozsonyi főtitkára, Tobler János, aki a nemzetgyűlési választásokon már mandátumhoz jutott, tizenkét más helybélivel együtt Illaván van letartóztatásban,²⁷ néhány nap múlva pedig a párt vezetői az összes szavazó nevében a köztársasági elnököt kérik föl: bocsássák szabadon az elhurcoltakat.²⁸

Az internáltak ügyét végül az internálásból kiszabadult pozsonyi keresztényszocialista képviselő, Tobler János viszi a parlament elé: július 9-én Szlovenszko megpróbáltatásait sorolta a képviselőházban, előbb az 1919. február 12-i pozsonyi vérengzést, majd Andrej Hlinkának, a szlovák ellenzéki vezetőnek a letartóztatását is említve: „És azután jött ezen államnak örök szégyene, jött *Illava vára*, hol becsületes emberek konkurenciát csináltak Rózsa Sándornak és egyéb betörőknek és gyilkosoknak.

24 Jankovics Marcell *Húsz esztendő Pozsonyban* I. m., I. köt., 93–94. p.

25 I. m., 98. p.

26 *Vizsgálati fogságban*. Híradó, 1920. április 17., 2. p.

27 *Tobler és Juriga képviselők*. Híradó, 1920. április 28., 3. p.

28 *136.000 választó távirata Masaryk elnökhöz*. Híradó, 1920. május 1., 3. p.

Uraim, még ma is számtalan szerencsétlen és ártatlan ember sínylődik Illaván.

A kormánylapok, a szubvenციót élvező pozsonyi B. Z. am Abend és egyéb lapok azt kürtölik világgá, hogy Illaván már nem ül senki. Ez hazugság. Illaván még ma is ülnek ártatlan emberek. Ilyen a mi kormányunk külpolitikája. (Közbekiáltás: Szégyeljék magukat!)

De uraim, nemcsak Illava, *Kassa*, *Pozsony* is tele van boldogtalan emberekkel.

(Közbekiáltások: Spielberg, Theresienstadt, mind tele van csupa hazaárulóval!)²⁹

Ezek az utolsó közbekiabálók már nyilván a kormánykoalícióhoz tartozó pártok képviselői voltak. Annak, hogy Tobler ilyen kemény hangot ütött meg, talán szerepe volt abban is, hogy a következő menetben ő is az első internáltak közé tartozott. Erre azonban csak másfél évvel később, 1921. októberében, IV. Károly második sikertelen visszatérési kísérlete során került sor. Ekkorra Tobler a helyi illetőség hiányának ürügyével megfosztották képviselői mandátumától. A Híradó október 27-i száma rendőri intézkedéseket jelent be,³⁰ melyeket Slavicek rendőrigazgató 25-én adott ki, s a csoportosulás, a gyűlés, a fegyverviselés tilalmát tartalmazta, elrendelte a nyilvános helyiségek 23 órai kötelező bezárását – az összes többi épületet viszont már 21 órakor be kellett zárni. A rendelet értelmében éjjel után senki sem tartózkodhatott az utcán, boron és sörön kívül nem lehetett kimérni semmilyen szeszes italt, a tervezett gyűléseket pedig nyolc nappal korábban be kellett jelenteni. Ugyanez a lapszám tudósított arról, hogy előzetes házkutatás után őrizetbe vették Tuka Béla egyetemi tanárt, Bartal János nyugalmazott vármegyei főjegyzőt, Grüneberg Rezsőt, a Grüneberg gyár kefelerakatának tulajdonosát, Kaiser Gyula volt magyar posta- és táviró-felügyelőt, Szappanos Lajos építőmestert (utóbbi kettő a városi képviselőtestület keresztényszocialista csoportjának tagja volt), Tobler János volt nemzetgyűlési képviselőt, és Lipcsey A[ndor] lelkészét. A vád: irredenta propaganda.³¹ Ezekben a napokban egymás után jelennek meg hírek a Szlovenszko-szerte internált magyarokról. A statáriumot most Szlovenszko egész területére kiterjesztették.³² A közleményekből azt

29 *Tobler János képviselőházi beszéde a szlovenszko-i állapotokról*. Híradó, 1920. július 18., 3. p.

30 *Rendőri intézkedések*. Híradó, 1921. október 27., 4. p.

31 *Letartóztatások városunkban*. Híradó, 1921. október 27., 5. p.

32 *Statárium egész Szlovenszko-ban*. Híradó, 1921. október 30., 4. p.

látjuk, hogy Illava helyett Aranyosmarót lett az internálás kitüntetett helye, továbbá azt a fordulatot is érzékelhetjük, hogy a szociáldemokraták helyett (akiket korábban előszeretettel hurcoltak el), most a keresztényszocialista funkcionáriusokat pécézték ki a hatóságok. Érthető, hiszen ekkorra eldőlt, hogy a magyar ellenzéki politika letéteményese nem a magyar–német szociáldemokrata párt, hanem az Országos Keresztényszocialista Párt lesz. Annyira, hogy egyik legtekintélyesebb vezetőjét, Toblert ki is utasították az országból: az állami rendőrhatalóság a végzést, amely szerint nyolc napon belül el kell hagynia az országot, az aranyosmaróti internálótáborba kézbesítette neki. Utóbb kapott némi haladékot; később Magyarországon a nemzetgyűlés képviselője lett.

Október végi internálása egybeesett a leghíresebb, monumentális pozsonyi szobornak, Fadrusz János koronázási emlékművének a szétverésével. Az új hatalom legalább akkora figyelmet szentelt a köztereknek, szobroknak, emlékműveknek, mint a formálódó ellenzéki politika képviselőinek.

*

Szlovenszko teljhatalmú minisztere 1919. június 24-én adta ki 3285. számú rendeletét, amelyben betiltotta „az összes utcák, terek, parkok, nyilvános és magánvállalatok” nevének használatát, amennyiben azok a Habsburg család tagjairól, illetve „az ellenséges államok” uralkodóiról, továbbá a csehszlovák állam iránt „ellenséges érzülettel” viseltett személyekről, vagy „a cseh-szlovák lealacsonyító történelmi események nyomán” nevezettek el. A rendelet második pontja szerint meg kellett változtatni a köz- és magánvállalatok cégtáblájának szövegét, ha azok a Magyarországhoz vagy Ausztriához való korábbi viszonyra utaltak. A harmadik pont alapján a vállalatok cégtáblái, feliratai, neve szlovákul is feltüntetendők, mégpedig az első helyen, s a német vagy magyar cégjelzés, cégnév nem szerepelhet nagyobb betűvel, mint a szlovák. Ez csak a magánvállalatokra nem vonatkozott („részvénytársaságok és szövetségeseiken kívül”), továbbá azokra a vállalatokra, amelyek négyezer-nél kisebb, „tisztán” magyar vagy német nyelvű községekben működtek. Ott, ahol egy korábbi – az 1254/919. számú – miniszteri rendelet szerint a hivatalos nyelv „kizárólag” szlovák, más nyelvű feliratot elhelyezni nem lehet.³³ A Híradó már e rendelet közzététele előtt két nappal tájékoztatja a pozsonyiakat, hogy a dokumentum „leérkezett”

a „városhoz”,³⁴ s azt is közli, hogy az érintett „utacákat stb. a cseh-szlovák nemzet nagy férfiai, valamint a cseh-szlovák állammal szövetséges uralkodók nevei után fogják elkeresztelni”. A névtáblák háromnyelvűek lesznek, sorrend szerint szlovák, német és magyar nyelvűek; a zsupáni rendeletet három hónapon belül kell végrehajtani, s míg az öntöttvas táblák nem készülnek el, papírtáblák fogják helyettesíteni, illetve kiegészíteni a korábbiakat.³⁵ Az első rendelet hét közterületet érint, melyek közül a Stefánia út a néhány hónappal korábban Pozsony mellett repülőszerecsétlenség áldozatává lett szlovák származású csehszlovák hadügyminiszter, Milan Rastislav Štefánik nevét fogja viselni. A Frigyes főherceg út Ludovít Štúr nevet kapta meg, a Vilmos császár térből Köztársaság tér lett, a Ferdinánd bolgár királyról és Mehmed török szultánról elnevezett utcák régi nevüket kapják vissza – Vadászor, Rózsa utca –, a Jeszenák János utca egyik részéből Holuby, a másikkól Šulek utca

34 A megszállást követő napokban a berendezkedő csehszlovák apparátus feloszlatta a városi törvényhatósági bizottságot, bejelentve, hogy annak helyébe kinevezés útján községtanácsi testület lép, a későbbiekben pedig, amikor majd visszaállítják a város autonómiáját (ami aztán nem történt meg), a kinevezett testület helyét az általános, titkos és egyenlő szavazati jog alapján választott községtanács foglalja el. A korábbi 186 mandátumot megszüntették; az új testületbe 48 főt neveztek ki, a szlovák városatyák száma messze meghaladta azt a számot, amely megfelelt volna a szlovákság a város lakosságán belüli százalékarányának. A pozsonyi szlovák lakosság eleve kapott 12 mandátumot, a szintén 12 helyre számító Szociáldemokrata Párt pedig csak ötöt, ugyanis a párt jelöltjein kívül, illetve helyett öt szlovák szociáldemokrata is bekerült a testületbe. Lásd ehhez, illetve a főhatalomváltás első eseményeihez: *A cseh-szlovák köztársaság átvette Pozsony közigazgatását. A megyeházát cseh-szlovák katonaság szállotta meg. – Jankó Zoltán magyar főispán tiltakozásának kifejezése mellett átadta hivatalát Zoch Sámuel cseh-szlovák főispánnak. – Felhívás Pozsony város közönségéhez. – Feloszlatták a városi és megyei törvényhatósági bizottságot. – Zoch főispán nyilatkozata.* Nyugatmagyarországi Híradó, 1919. január 7., [1.] p.; *Három aktuális dolog.* Híradó, 1918. január 31., [1.] p. 35 Novemberben már új zsupán volt Pozsonyban Zoch helyett, a magyar lapban használt névváltozata szerint dr. Bella Metód Mátyás. Ő azt szorgalmazta, hogy az utcanévtáblák szlovák szövege kétszer akkora legyen, mint a magyar és a német szöveg. A táblák anyagáról, méretéről, szövegéről közgyűlési vita is folyt: *A lakásrekvizitálások és kiutasítások, hamis bélyegű bankjegyek ügye stb. – Városi közgyűlés.* Híradó, 1919. november 4., 2. p.

33 Rendelet. Híradó, 1919. július 12., 3. p.

lett.³⁶ Az utcák és terek névlistáját a zsupán „tegnap kérte be a várostól”; ezután dől el majd, hogy a rendelet értelmében később mely neveket kell megváltoztatni még.³⁷ A következő, már tömeges utcanév-változtatásra majd 1920 nyarán került sor, addigra egyébként lényegesen átalakították a lakosság etnikai arányait.³⁸ Az 1910-es népszámlálás idején a németek aránya még 41,9%, a magyaroké 40,5%, a szlovákoké 14,9%. Az 1919-es népösszeírás – a város elfoglalása után kezdeményezték már, a Tanácsköztársaság idején zajló háború miatt eszmei időpontját kitolták augusztusra – 36,3% németet, 29,0% magyart és 32,9% „csehszlovákok” regisztrált Pozsonyban. 1910-ben az összlakosság száma 78 723, 1919-ben 83 200 volt – ebből 24 126 fő volt magyar.³⁹ A németek még mindig megőrizték relatív többségüket; a „csehszlovákok” létszám és százaléknövekedés a garnizon kicserélődéséből, a magyar hivatalnokok, vasutasok egy részének eltávozásából, a „csehszlovákok” közigazgatás személyi állományából és az ekkor elkezdődő szlovák betelepülésből fakadt. A nyelvhasználati jog a csehszlovák forradalmi nemzetgyűlés által hozott nyelvtörvény értelmében 1930-ig megillette a pozsonyi magyarokat. De nem minden vonat-

36 A pozsonyi születésű báró Jeszenák János 1848-ban Nyitra megye főispánja és a császári oldalon küzdő, Hurban vezette szlovák felkelők ellen operáló magyar csapatok mellé kirendelt kormánybiztos, 1849 nyarán Nyitra és Pozsony megyék kormánybiztosa volt; október 10-én felakasztották a pesti Újépület udvarán. (Dédapja volt gróf Esterházy Jánosnak, a szintén mártírsorsú szlovákiai magyar politikusnak.) Karol Holuby és Vilko Šulek viszont a szlovák felkelők közé tartoztak, őket a magyar hatóságok végeztették ki 1848 őszén.

37 *Megváltoztatják Pozsony utcáinak, utainak, tereinek és középületeinek neveit.* Híradó, 1919. július 10., 3. p.

38 Az 1918–1938 közötti pozsonyi utcanév-változtatásokról, melyek – „a kor 352 utcájából 160-at érintettek” s melyek révén az utcanevet „nagy részben elvesztették egyediségüket, mely a természetes utcanévvadás történelmi folyamata alatt alakult ki” – lásd újabbban: Lovisek Júlia: *Pozsony utcanéveinek politikai indíttatású névváltoztatásai az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása után.* Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2007. 2. szám, [127]–136. p.

39 Az 1919-es népösszeírás Pozsonyra vonatkozó adatait a Híradó általam tanulmányozott, hiányos kollektívában nem találtam meg: Forrásaim: Fogarassy László: *Pozsony város nemzetiségi összetétele. (A népszámlálási adatok és a választási eredmények tükrében 1910–1970.)* Alföld, 1982. 8. szám, 59–74. p.; Szarka László: *Pozsony etnikai változásai és a városi közigazgatás a két világháború között.* In *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel.* Szerkesztette: Czoch Gábor (főszerkesztő), Kocsis Aranka, Tóth Árpád. Kalligram, Pozsony 2005, 405. p.

kozásban. 1919 októberének végétől – a köztársaság kikiáltásának évfordulóját megelőző napoktól – kezdődően a város nevét hivatalosan már csak egyetlen változatban lehetett használni:

„Lapunk fején tegnap óta a megjelenés helyeként Pozsony helyett Bratislava szerepel. *Szobár Lőrinc dr.,* a Szlovenszko teljhatalmu minisztere a minap rendeletet adott ki, amely szerint városunknak „*Bratislava*” a neve, amelyet lefordítani – semmi féle, bármely nyelvű hivatalos iratban – *nem szabad.* A lapcenzorok, illetőleg a helybeli államügyészség tegnapelőtt azt az utasítást kapták a minisztériumtól, hogy a *Bratislava városnév használata az összes újságokra is kötelező* úgy, hogy a cenzura alkalmával városunk magyar nevét törölték és Bratislavával pótolták. Az első értesítés úgy szólt, hogy azoknak a helybeli lapoknak amelyek címükben viselik a város nevét, módosítaniuk kell a lap címét, ez ügyben az érdekelt lapok tegnap külön lépéseket tettek [...] hogy a lapok címe változatlanul megmaradhasson.”⁴⁰

Úgy tűnik föl, csak két és fél hónappal Pozsony katonai megszállása után kezdődött meg a történelmi szimbólumok, a magyar érára emlékeztető szobrok és emlékművek szétverésének évekig elhúzódó folyamata. A Híradó munkatársai, köztük több nyelven olvasó polgári patrióták nem ismerhették még a városi terek uralmáka, birtoklásuk fontosságára vonatkozó, évtizedekkel később megszülető és máig továbbczellált elméleteket, és nem tudták, hogy a monumentumok eltávolítását a nép akaratát kifejező forradalmi aktusoknak kellene tekinteniük. Ezért aztán a kezdetben még titokban, az éj leple alatt elkövetett akciókat renitens, anarchista, elszigetelten működő barbároknak tulajdonították. Ez derül ki például abból a hírből, amely a város akkor élő legjelentősebb szobrászművésze, Rigele Alajos egyik szobra elleni áprilisi támadást taglalja – mely támadást egyébként egy hónappal korábban szintén Rigele-szobrok elleni merénylet előzött meg. Még a betiltott március 15-e előtt „lefaragták” a volt hadtestprancsnokság – most az ideiglenes minisztérium székhelye – előtt álló két „silbak”-szobor orrát; a dolog iróniája, hogy a katonaszobrok bajusztalanok voltak, ezért a cikkírónak már évekkel korábbi felállításuk idején föltűnt, hogy azokról nem magyar, hanem szlovák katonákra lehet asszociálni; a rongálók éppen azokat az arcrészeket – orr, száj, áll – zúzták szét, amelyeknek nem volt magyar jellege.⁴¹ Az áprilisi vandaliz-

40 *Bratislava.* Híradó, 1919. október 26., 3. p.

41 Aida [Vajda Ernő]: *Rigele.* Híradó, 1919, március 12., 3. p.

mus már a város művelődéstörténeti hagyományai ellen irányult:

„A Dóm-téren áll *Rigele* szobrászművész pompás kis alkotása: Batka⁴² mellszobra. Szombatról vasárnapra virradó éjjel barbár kezek megcsonkították a fehér szobrot. *Leütötték az orrát*. Különös véletlen, hogy éppen mindig *Rigele* alkotásaival van bajuk a csonkítóknak és pont mindig a szobrok orrára pályáznak. Amint Párisban volt a híres hasfelmetsző, Pozsonyban egy titokzatos szoborrral csonkító dolgozik. Sajnos, ez nagyon veszedelmes dolog, nincs olyan sok művészi alkotásunk, hogy kimondhatatlanul ne érintene bennünket minden egyes ilyen csonkítás. Itt csak egy mód segít: minél több rendőr-őrszem! A rendőrség ép a napokban adott ki egy igen várt és szükséges rendeletet, amelyben a nyilvános parkokat, ültetvényeket akarja megvédeni. Sajnos, az utcagyerekek, a nagyon is eldurvult csirkefogói a külvárosoknak, zavartalanul üzik barbár munkájukat. Fákat tördelnek, szobrokat csonkítanak, valóban kétségbeejtő barbárság, ilyen azelőtt még kivételesen se fordult elő. A legpéldásabb, a legszigorubb büntetést kérjük, ha sikerül elfogni a lelketlen gazokat és amennyire csak lehetséges, kérjük, hogy minél sürűbben állítsák fel és cirkáltassák a rendőröket.”⁴³

A történelmi szobrok után vagy mellett a szakrális emlékjelek is hamarosan sorra kerülnek. A lap, s valószínűleg a város polgársága még ezeket az akciókat is éppúgy szervezetlen barbárok-nak tulajdonítja, mint a korábbi eseteket, és azt hiszi, hogy a rend helyreálltával és a fokozott rendőri védelemmel meg lehet majd akadályozni ezeket; a Híradó ismételten a közhatalom kötelességtudatára appellál:

„Az ismeretlen vandálok tovább folytatják munkájukat, a szobor csonkítók most a város külterületén levő szobrokat rongálták meg. Mint értesülünk, a Károlyfalui úton levő szent János szobornak ismeretlen tettesek letörték a kezét, a keresztet és egy rozsdás bajonettet állítottak a szobor mellé. Ugyancsak megrongálták a Kálvárián levő szentek szobrait, még pedig oly barbár módon, hogy némelyiknek a fejét is leütötték. Ismételten csak azt kérhetjük, mindent el kell követni, hogy kézre kerüljenek a vandálok; nem szabad nekik időt és bátorságot hagyni, hogy tovább pusztítsanak és fokozott védelmet kérünk a még ép műkincsekre – nincs oly sok – nehogy a barbár dur-

valelküség ujjabb, talán helyrehozhatatlan károkat okozzon.”⁴⁴

Talán az érsekújvári Kossuth-szobor ledöntéséről szóló hírbe szüremlik be először egy olyan lényeges elem, amely „bűnelkövetőként” magányos örültek helyett a szervezett tömegre irányítja a figyelmet. Május végén (valószínűleg 23-án), amint a Híradó 28-ai számában olvashatjuk,⁴⁵ háromszáz fős tömeg támadta meg egy este, és döntötte le az Érsekújvár főterén álló Kossuth-szobrot. „A szobrot bekerítő láncokkal egybekapcsolt kőoszlopok nagyrészt a lezuhanó bronzszobor összetörte, csak a szobor »Kossuth« felirattal ellátott alapzata sértetlen.” A főtéren posztoló rendőr megkérdezte a rombolókat, hogy mi dolog ez, mire azt a választ kapta, hogy mindjárt őt is le fogják lőni. A közeg nyomban a rendőrkapitányságra ment, ahonnan átküldték a katonai parancsnokságra, mire az olasz városparancsnok autóval ment a főtérré, de a szobordöntők hajthatatlanok maradtak. A ledöntött Kossuth nyakára kötelet hurkoltak, s lóval vonszolták a pályaudvar irányába. A rövid újsághír azzal zárul, hogy a katonai rendőrség „erélyesen” vizsgálatot indított az ügyben. A Híradó hamarosan cikkben fordult a pozsonyi városparancsnokhoz, hogy védje meg a szobrokat és a műemlékeket; Brau ezredes hamarost ki is adta „szigorú” parancsát a helyőrségnek, hogy „sértetlenül és érintetlenül kell hagyni” őket. Ekkor már megjelent az első árnyék Fadrusz János Mária Terézia-szobra fölött is, de a helyőrségparancsnok föllépése eloszlatta az aggodalmakat: „Lapunk vasárnapi számában mi kértük ezt a védelmet, mert az izgalmas időkben félni kellett, hogy baja esik valamelyik műemlékünknek és különösen megijedtünk akkor, amikor *Fadrusz* remekművére, a Mária Terézia szoborra katonák lepelt borítottak. Tegnap már eltávolították Mária Terézia fejeről a zsákot és mi hálás köszönettel fogadjuk a városparancsnok intézkedését. A művészetet kapcsoljuk ki a napi politikából: Zenekaraink cseh szerzők műveit játsszák ma is, francia könyv talán több fogy most mint valaha Pozsonyban. Művelt nemzetek nem hadakozhatnak úgy, hogy kulturát rombolnak. Büszkén és nagy megnyugvással fogadjuk Brau ezredes figyelmét.”⁴⁶ A Fadrusz-szobor története csak két év múlva zárult le. Ezt megelőzően azonban több

42 A Batka János városi levéltárost ábrázoló szoborról van szó.

43 *Megcsonkították a Batka-szobrot*. Híradó, 1919. április 15., 4. p.

44 *Tovább csonkítják a szobrokat*. Híradó, 1919. május 6., 4. p.

45 *Ledöntött szobor*. Híradó, 1919. május 28., 4. p.

46 *Brau ezredes megvédi a pozsonyi szobrokat*. Híradó, 1919. június 13., 3. p.

műemlék esett a fegyveres erők, illetve ismeretlen „merénylők” áldozatául.

Olay Ferenc a húszas-harmincas években több tanulmányban dolgozta föl a kisebbségbe került magyarság kulturális sérelmeit. Ezek közé tartozott a magyar művelődéstörténeti emlékek, emlékművek, emléktáblák eltüntetése vagy szétrombolása is. Az e kérdésről írott összegző könyve vonatkozó fejezetében⁴⁷ 1928-ig körülbelül 120 „elpusztított vagy megrongált” ilyen emlékjelről szólt, amelyek száma még tíz évvel a háború után is gyarapodott. A megszállt területeken lévő szobrok és emlékművek Magyarországra való elszállítására a békeszerződés nem adott lehetőséget, jóllehet az állam szívesen átvette volna ezeket: „A pusztításokra mentéséget nem hozhatnak fel ellenségeink, mert egyrészt, ha a kifogásolt és eltávolításra ítélt emlékműveket az utódállamok kiadták volna, azokat Magyarország szívesen átvette volna, másrészt pedig a rombolások nagy része olyan időkből történt, amikor a háborús érzéseknek már legalább annyira le kellett volna csillapodni, hogy ily kiáltóan durva és lélek nélküli indulatok ki ne törhessenek.”⁴⁸

Az Olay által tétélesen sorolt rombolási akciók részben 1919-ben, a megszállás idején, részben 1921-ben történtek. A második időszakban elpusztított legnevesebb emlékmű – Fadrusz pozsonyi koronázási emlékműve, a Mária Terézia-szoborcsoport – lerombolása közvetlen összefüggésben volt IV. Károly második visszatérési kísérletével. Pontosabban annak meghiúsulásával; hiszen az akcióra a „puccs” lezajlása után, október 26–27-én került sor. Vagy legalábbis e visszatérési kísérlet adott az akcióhoz ürügyet. Ennek az eseménynek külföldön is visszhangja támadt, részben a magyar propaganda következtében. De az, hogy nem Károly visszatérése miatt kitört spontán népharag következménye volt, bizonyítja, hogy az év elejétől kezdődően több emlékművet elpusztítottak, köztük pozsonyiakat is. A magyar nemzetgyűlésben már 1921. február 5-én interpelláció hangzott el a szobrok és műemlékek „nemzetközi oltalom alá való helyezése ügyében”.⁴⁹

A százhusz szétrombolt emlékmű többsége Olay szerint a cseh legionáriusok és szokolok dühének áldozata lett – a cseh kulturáltság magas fokát feltételező magyar szakemberek megdöb-

benésére. Bár ez esetben a civilizáltság fokának emlegetése aligha helytálló, hiszen a pusztítás éppen a köztéri szobrok szimbolikája és tömeghatása felismerésének következménye, tehát egy kimondottan civilizációs „vívmány”-ból származik. Annak a párját, amit e vonatkozásban a szlovákiai magyarok megtapasztaltak, az új állam legfanatikusabb hívei Csehország németlakta vidékein, sőt Prágában is gyakorolták. A Felföldön a magyar államiság szimbólumai, nagy számban az 1848–1849-es szabadságharc szobrai és emlékművei, de irodalmi és egyházi emlékek is a bosszú áldozatai lettek. Csak néhányról, jelzésszerűen: Érsekújváron a Kossuth-szobron kívül szétzúzták többek között Czuczor Gergely mellszobrát, Nyitrán a Szűz Mária-szobrot, Nyitra közelében a zborhegyi millenniumi emlékművet; Nagyszalón többször bemocskolták a honvédemlékművet, Neczpálon megrongálták Lahner György aradi vértanú emlékoszlopát, Losoncon lerombolták a Kossuth-szobrot (Holló Barnabás munkáját); Rimaszombatból ellopták a Széchenyi-mellszobrot, Rozsnyón autókra erősített sodronykötéllal rántották le a Kossuth-szobrot; Krasznahorkán kirabolták az Andrassy-mauzóleumot; Zborón megrongálták a Rákóczi-sírboltot; Körmöcbányán ledöntötték, Iglón megrongálták a 48-as szobrot, Zólyomból, Breznóbányáról elvitték a II. Rákóczi Ferencet ábrázoló mellszobrokat. A kassai honvédszobor 1919. március idusán történt eltávolítása miatt tömegtüntetés tört ki, melyet két halálos áldozatot követelő sortűzzel vertek szét.⁵⁰

A legnevezetesebb pozsonyi és Pozsony környéki pusztításokra nem az első bevonulás alkalmából, hanem évekkel az új főhatalom berendezkedése után került sor.

Olay Ferenc említést tesz könyvében a következő pozsonyi emlékművek sorsáról:

- a Kossuth téren lévő Petőfi-szobrot (Radnai Béla pozsonyi szobrász alkotását) 1921 novemberében megcsonkították; ezután a városi tanács, nehogy ugyanaz legyen a sorsa, mint a Mária Terézia-szobornak, szétszedette és a katonai parancsnokság istállójában helyeztette el;
- Donner Rafael Szent Márton-szobrát a régi koronázótemplomba vitték, hogy megóvhassák;
- Rigele Alajos Batka János városi levéltárnokról készített mellszobrát egy éjjel leütötték;
- „Az új gimnáziumi templomból 1921-ben eltávolították az Erzsébet királynét imazsámolyon tér-

47 Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918–1928*. Előszóval ellátta: Gróf Apponyi Albert. Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest 1930, [227]–314. p.

48 I. m., [227.] p.

49 I. m., 229. p.

50 *Elpusztították a honvédszobrot. Sortűz a Fő-utcán két halottal*. Kassai Napló, 1919. március 18., [1]–3. p.

depelve ábrázoló carrarai márványdomborművet, amelyet szintén Riegele [sic!] készített 1912-ben”;⁵¹ – A koronázótemplom egyik oltáráról hiányzik I. Ferenc József fafaragású domborműve – ezt Klofáa nemzetvédelmi miniszter 1919-ben sajátkezűleg rongálta meg –, valamint eltűntek a magyar királyokat ábrázoló üvegfestmények. Szent Zita szobrát ugyaninnen el kellett vinni. A déli oldalról az ablakormot díszítő koronát piros üvegre cserélték. A főoltáron a koronát vették ki az angyalok kezéből (ezután üres kézzel álltak ott);

– A régi országgyűlés épületének oromzatáról levették a magyar faragott címet és az emléktáblákat;

– A ferencendi zárdáról elvitték az 1897-es toronyszentelés emléktábláját, mert megemlékezett arról is, hogy Ferenc József jelenvolt az aktuson.

– 1921. január 13-án elvitték a dévényi millenniumi emlékművet.

A Fadrusz-szobor történetét Olay részletesen ismerteti.

A sajtóközlemények és a szakirodalom alapján a kipécézett monumentumokat négy csoportra tagolhatjuk, bár ezek közül kettő-három egy lényeges ponton összekapcsolódik. Az elsőt képezik a Habsburg Birodalom, illetve a Monarchia szimbólumai, főleg a császár- királyok, elsősorban I. Ferenc József ábrázolásai, de szembetűnő példája ugyanennek a Mária Terézia-szobor, a mellette lévő magyar alakokkal, amelyek egyben a szlávellenes osztrák-magyar összefogás jelképeiként voltak értelmezhetők. Effélék Csehországban és Szlovákiában is voltak, lerombolásuk tehát összefüggésben volt az új állam és az azt alkotó „csehszlovák” nemzet önállósulásának erkölcsi vagy „történetfilozófiai” legitimációjával. A második csoportba a „csak” a Magyar Királyság létét és történetét szimbolizáló emlékművek tartoztak; érdekes, s kissé a „purifikátorok” következetlenségére vall, hogy ezek közül a legtöbb az 1848–1849-es szabadságharchoz kapcsolódott, amelyben a magyar állam éppen a csehszlovák ideológia által oly gyűlöletesnek tartott Habsburg-házzal állt szemben – amelynek egyébként a mostani szoborrombolók szellemi elődei részben a vazallusai voltak. A legsajátosabb eset talán az 1849 téli branyisztkói átkelés emlékművének lerombolása volt; Branyisztkónál ugyanis főleg a magyar hadsereg szlovák honvédei hullatták véruket. A szabadságharcban a magyar források szerint a szlovákok elsöprő többsége a magyar állam oldalán harcolt, a császárság mellett csak elenyésző

töredéküket lehetett mozgósítani, az új állam ideológiájában mégis az aulikus szárnnyal tették meg forradalmi hagyománynak, s a ’48-as emlékművek rombolásával a szlovák népi folytonosság emlékeit is „kiiktatták”. A harmadik csoport a magyar írók, költők emlékét megelevenítő tárgyaké, bár ezen alkotók közül is többen a szabadságmozgalmak, így a ’48-as forradalom és szabadságharc résztvevői voltak – Petőfi Sándor vagy Czuczor Gergely például –, tehát a formálódó hivatalos ideológia szerint a szlovák felszabadulási törekvések elnyomói.

Eddig csak olyan emlékművekről szoltunk e csoportosításban, amelyek kizárólag magyarok, osztrákok, magyarországi németek emlékét hirdették. A negyedik csoport még egyértelműbben veti föl az „államalkotó” nemzet belső ellentmondásait. A nyitrai Szűz Mária-szobor szétverésével ugyanis a „csehszlovák” kormány a város lakosságának összetételénél fogva még inkább üzent a szlovák ellenzéknek, a Hlinka vezette katolikus Néppártnak, mint a magyaroknak. Elpusztításában nem is az új államideológia sovinizmusa kapott szerepet, inkább a szabadgondolkodó-klerikális ellentét állt mögötte, amely csehek és szlovákok ellentétéként is megfogalmazódott.⁵²

A kortárs kisebb adagokban kapta ezeket az üzeneteket, mint ahogy például Olay Ferenc könyvében találkoznak velük; időben széttagoltan élte meg őket, de ebből aligha vonhatunk le afféle következtetést, hogy nem látta meg a szoborrombolás nyilvánvaló tendenciáját. Erre figyelmeztet a már idézett hír, mely szerint Brau ezredes meg fogja védeni a pozsonyi szobrokat. Valószínű, hogy a veszélyt a pozsonyiak is előre látták a párhuzamosan

52 Egy másik nyitrai műemlék elleni akcióról a Híradó a következő hírt közli: „– Nyitrán ledöntötték a Szent János-szobrot. (Saját tudósítónk jelentése.) Nyitrán f. hó 12-én este a Zobor felől hazatérő nyitrai polgárság elképedve látta, hogy a Hid-utcahoz legközelebbi fahíd torkolatánál már egy emberöltő óta állott Szt. János szobor le van döntve. Szent János feje a szoborról letörve ott fektük az ut porában. A közeli vámház alkalmazottai azonnal jelentést tettek a nyitrai rendőrkapitányságnak az esetről; széleskörű nyomozás indult meg, de mind ez ideig eredménytelenül. Az egyik kihallgatott tanu vallomásaiban csak annyit mondott, hogy este *negyed tíz*kor a Zoborra menet látta, hogy előtte közvetlenül a szobor mellett indult meg négy egyenruhás férfi hirtelen s akkor vette észre ő a ledöntött szobrot. A városban felháborodással tárgyalják az esetet, és a vallásos érzületében sértett nyitrai polgárság meglepégedéssel tapasztalja, hogy a rendőrkapitányság a legnagyobb eréllyel folytatja a vizsgálatot, habár kevés a remény, hogy az est homályában elkövetett merénylet tetteseit kikutathassák. Híradó, 1921. április 15., 3. p.

51 Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918–1928.* I. m., 235. p.

folyó Szudéta-vidéki, prágai, kelet-felvidéki, valamint a jugoszláviai és a romániai eseményekből. Magukkal a szoborpusztítási esetekkel a Híradóban elszigetelt eseményekhez kapcsolódó hírek formájában találkozunk; van ahol megglosszázzák a történeteket, van, ahol lakonikusan közlik a hírt, a Dómban elhelyezett egyik műemlék kapcsán a kegyúr jelentését is közlik. Ez azért sem érdektelen, mert rámutat arra, hogy semmiféle fölizított tömegszenvedélyre, még csak fegyveres osztagok jelenlétére sem volt szükség a fényes nappal lezajló módszeres, és valószínűleg szervezett pusztításra, csak néhány elszánt bűnözőre, illetve megbízottára. S egyben azt is látjuk belőle, hogy az elkövetők rendszerint azonosíthatatlanok maradtak, továbbá azt is, hogy a közösség, amelynek szimbólumait eltávolították vagy megsemmisítették, nem tehetett semmit a további veszedelmek elhárítására:

„A dómtemplomban az egyik oltárnál ugynevezett háborus emléket emeltek, ami nem mondjuk, hogy valami művészi munka volna, de templomban ettől függetlenül kegyeletes tárgy minden, ami ezen az alapon is megkülönböztetett kíméletet érdemel. Ezt a háborus oltáremléket a napokban ismeretlen tettesek alaposan megrongálták. Különösen Ferenc József alakját csonkították meg, továbbá a huszárok magyar motívumait tördelték le. A dóm sekrestyében nem tudnak arról bizonyosat, hogy kik lehettek a rombolók. A sekrestyés ugyemlékezik, hogy a délutáni órákban három ur jelent meg a dómban, mind a hármuknál bot volt. A törések határozottan bottól származnak. Természetesen, minthogy látni nem látta senki a tetteseket, biztosan nem mondhat senki; annyi tény és ez a szomorú, hogy a rombolás megtörtént. – A helybeli róm. kath. hitközség, mint a templom kegyura az esetről következő értesítést küldötte lapunknak.

A templomi és egyéb ájtatossági tárgyakkal megcsonkítása újabb időben feltűnően kezd megszaporodni. F. hó 13-án e vandál szoborpusztítónak székesgyházunk egyik mellékoltára esett áldozatul, mely Czajkowski Evariszt pápai kamarás, virágvolgyi plébános bőkezűségéből mindössze pár év előtt lett felállítva s tiroli faragványokban többek közt a háború emlékét is megőrökíti. A vandál pusztító ezen az oltáron valószínűleg bottal vagy kalapáccsal leütötte I. Ferenc József kezeit, kit a művész abban a helyzetben örökített meg, amint az országot Jézus szent szívének felajánlja. Azonkívül letörte egy vágató magyar huszár kivont kardot tartó karját. A gyanu három uriemberre irányul, kik kocsival érkeztek a dóm elé s mialatt

a sekrestyés a templomot takarította a templom megtekintésének ürügye alatt elvégezték szentségtörő munkájukat. Gyanu alatt áll egy nő is, kinek kiletét eddig nem sikerült megállapítani. A hitközség mint a templom kegyura a rendőrségen bűnvádi feljelentést tett.⁵³

Annak, hogy ezeket az eseteket sokan a politikával hozták összefüggésbe, a cseh és a szlovák sajtóközlemények is igazolhatták. 1920 szeptemberében a Híradó fordításban közli a Slovenský Denník egyik cikkét,⁵⁴ mely a dévényi várban lévő „Árpád-szoborról”,⁵⁵ illetve a hely e „magyar fekély”-től való megtisztításának szükségességéről értekezik. Minthogy ennek finansziális feltételei vannak, a cikk azt tartaná helyesnek, ha a pozsonyi csehszlovák bankok gyűjtenék össze az ehhez szükséges pénzt. A magyar lap, amely szerint a műemlékek rombolása „nem egy nemzet sérelme, hanem az egyetemes kultúra arcuicsapása”, a hivatalos tényezőkhöz apellál a barbársággal szemben. Ezzel szemben még híre sincs IV. Károly visszatérési akciójának, amikor újabb magyar emléktáblákat távolítanak el Pozsonyban,⁵⁶ majd a korábban említett októberi rendőri intézkedések és a pozsonyi letartóztatások után a szerkesztőség csak egy pársoros hírt tud beszúrni az Újdonságok rovatba: „A tegnapi délután folyamán lerombolták a milennium alkalmából felállított és 1897. évben leplezett Mária Terézia-szobrot. Már csak a megcsonkított ló áll a talapzaton. Ezt követőleg egy csapat több utcában eltávolított magyar cégtáblákat.”⁵⁷ Mind az előzmények, mind az akció lefolyása – hogy az állítólagos „spontán” népharag két napig tartott, rendőrkordon védelme alatt –, mind a Jankovics Marcell által forrásmegjelölés nélkül idézett, s a pozsonyi legionáriusoktól származó közlemény⁵⁸ igazolja az akció tudatos, szándékos, előre megszervezett voltát.⁵⁹ A pozsonyi olasz konzul

53 *Oltárrombolás a Dómban*. Híradó, 1920. február 17., 4. p.

54 *Árpád szobra még áll a dévényi váron*. Híradó, 1920. szeptember 22., 4. p.

55 Az emlékművön lévő szobor voltaképpen nem Árpádot ábrázolta, hanem egy Árpád-kori harcost.

56 Lásd például: *Eltávolított márványtáblák*. Híradó, 1921. szeptember 27., 4. p.

57 *Lerombolták a Mária Terézia-szobrot*. Híradó, 1921. október 27., 5. p.

58 Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban*. I. m., I. köt., 119. p.

59 Olay az egyik dolgozatában így írja le a szoborrombolást: „Csodás véletlen folytán éppen Fadrusz halála napjának évfordulóján, 1921. évi október hó 26-án, szerdán délután szerszámokkal felszerelt légionisták és szokolisták vették körül a szobrot. Először is a szob-

jóvoltából fényképsorozat örökíti meg a rombolást (a csendőrség a civileket nem engedte fényképezni, a konzul viszont az egyik verzió szerint szállásáról, a Lafranchoni-házból, egy másik szerint a kordon túlsó oldaláról tudott képeket készíteni). Az elpusztított emlékművek, így a Mária Terézia-szobor ügye a Népszövetségi Ligák 1922. április 18–21-i müncheni kisebbségvédelmi értekezletén is szóba került; Szüllő Géza beszélt ott róluk (is) mint a revánspolitika megnyilvánulásairól.⁶⁰

Természetesen helyi szinten is tárgyalták az ügyet. A Híradó 1921. december 13-án közli az egy nappal korábbi városi közgyűlés anyagát, ahol is a szociáldemokraták részéről Chrobaschinsky János interpellált az internálások és a szoborrombolások ügyében. A városi érdekek ekkor ismét azonosuló szocdemek álláspontját többek között így foglalta össze:

„A mozgósítás idejében bizonyos elemek nemzeti türelmetlenségükben a cégek magyar nyelvű feliratait és címtábláit leszakították. Fényes nappal és a rendet fenntartani hivatott hatóságok szemeláttára ledöntötték vandálmódrá *Fadrusz* pozsonyi születésű szobrásznak legtekélyesebb művét:

rot védő és minden télen felállított deszkaburkolatot – amelyet az 1918. évi összeomlás óta óvatosságból nem bontottak le – hordták le, majd a mellékalakok lábait kalapáccsokkal leütötték s így a két szobrot lezuhantatták a földre, ahol fejüket leütötték. Aztán drótköteletek erősítettek a királynő nyakára és tehergépkocsikkal mindaddig rángatták, amíg a szobor közepén kettétörve, a földre zuhant. Mikor a királynő feje lezuhant, a tömeg óriási üdvörlésben tört ki. Ez a munka estig tartott. Másnap, csütörtökön folytatták s lerántották a ló alakját is, majd a talpzat feliratát olvashatatlanra verték össze. A vandalizmus a hatóságok szemeláttára folyt le s annak megakadályozására semmiféle intézkedés nem történt. Sőt, mi több, a kivonult rendőrség kordont vont és a nézőközönség megbotránkozása ellen a legnagyobb szigorral lépett fel s arra ügyelt, nehogy a törmelékekből valaki is magához vehessen egy darabkát. De arra is éberen vigyáztak, hogy fényképfelvételeket ne csinálhasson valaki. Azonban – mint Sir Robert Donald „The Tragedy of Trianon” (London, 1928. Butterworth) című munkájában (124–125. lap) írja – egy járókelő mégis fényképfelvételeket készített, amit észre is vettek és letartóztatták. Amikor a rendőrtiszt elé vezették, felfedte kiletét: a pozsonyi olasz konzul volt! (Állítólag ez a 4–5 felvétel egyes külföldi képeslapokban is megjelent.) A második napon a csehek még további tanujelét is adták nyugati műveltségüknek, mert nyilvánosan ünnepelelték a képrombolók vad hordáját.” Olay Ferenc: *Tetemrehívás a magyar emlékek romjain. Különlenyomat a Kincses Kalendáriom 1931. évi XXXV. kötetéből*, 4–5. p. 60 *A kisebbségi kérdés a müncheni konferencián*. Híradó, 1922. május 21., 2–3. p.

a *Mária Terézia*-szobrot és lehordták *Petőfi* Sándor szobrát is. Végezetül a rendőrség azzal az ürügygel, hogy magyar állampolgárok, olyan polgárokat utasított ki, akik már hosszú évek óta helybeli lakosok.

Mi, szociáldemokraták, mint a munkásság képviselői és a demokrácia védelmezői, ünnepiesen tiltakozunk mindezen brutális cselekmények és terroresetek ellen, mert ily módon olyan lakosságba oltják bele a kiolthatatlan nemzeti gyűlöletet, amely minden időben és minden nemzetiséggel szemben kiváló türelmet tanusított.”⁶¹

A legfontosabb monumentumok elpusztítása, illetve eltávolítása után a közoktatásügyi minisztérium és a műemlékek kormánybiztossága felhívást bocsátott közre a cseh-szlovák sajtóiroda útján,⁶² amelyben hivatkozik azokra a friss követelésekre, amelyek célja a Monarchia „emblemé”-jeinek eltávolítása – már amelyeket „*mint értékes műtárgyakat meghagyták eredeti helyükön*”. A közleményt kibocsátó két szerv ismét hivatkozik arra, hogy a számításba jöhető tárgyakat, amennyiben azok nem voltak mások, „*mint az osztrák, magyar vagy Habsburg-elyomás jelképei*”, már eltávolították. „*Ma már csak néhány ilyen emblemé maradt meg, amelyek nemcsak művészi szempontból értékesek, hanem a házak homlokzataira nézve is jelentőséggel bírnak [sic!], mert azokba bele vannak tervezve (komponálva) és a homlokzattal megbonthatatlan egészet alkotnak.*” Egyébként is, ez a probléma már csak Csehszlovákiában él („*sajnos*”), máshol túljutottak rajta; így például „*az egyesült Olaszország uralkodója a pápai államfő székhelyén telepedett le anélkül, hogy eltávolította volna a volt egyházi állam emblemé-jeit.* Ellenkezőleg, ezek dokumentálják a legjobban a múlt és jelen között fennálló különbséget”. A megoldás tehát egyszerűen az, hogy meg kell fordítani a távcsövet. A fennmaradt emlékeket, ha épületszerkezeti okokból nem lehet eltávolítani őket – mint például a pozsonyi ítélőtábla homlokzatáról –, nem a régi állam uralmi jeleként, hanem műemlékként (s értelemszerűen az új főhatalom győzelmi szimbólumaként) kell értelmezni. Egyébként pedig „*egyáltalában senkinek sem áll jogában, hogy állami vagy magántulajdonban lévő műemlékeket megsemmisítsen vagy megrongálja.* Az

61 *Városi közgyűlés. Első nap. – A keresztényszocialista párti bizottsági tagok nem vesznek részt a közgyűlésen.* Híradó, 1921. december 13., 3. p.

62 *A műemlékek, régi jelvények, szobrok megrongálása és eltávolítása ellen. A közoktatásügyi minisztérium és a műemlékek kormánybiztosságának felhívása.* Híradó, 1921. november 19., 3. p.

ilyen emblemé-ek s szobrok stb. megsemmisítése nem hazafias cselekedet, hanem a kiméletlenség és a műérzék hiányának bizonyítéka.

Minden műértő emberben ellenszenvet fog kelteni az ilyen alkotások megsemmisítése.”

Tömegdemonstrációkra, egyéninek álcázott akciókra a továbbiakban nincs szükség tehát. A lap következő évfolyamának egyik januári számában merengő, morfondírozó cikk számol be arról, hogy már senkinek nem tűnik föl, ha egy-egy emléktáblát eltüntetnek; még az újságíróknak sem. A cikk szerzője maga is tudja, hogy beszámolójával elkésett, de most szólnia kell arról, amire fölhívták a figyelmét. A Szel utcából eltűnt Jókai Mór emléktáblája – az író diákként, 1835 és 1837 között lakott ott, a táblát utóbb a Toldy-kör „illesztette a falba”. Az Apácapályán levették a Petőfi-emléktáblát az egykori Blaskovits-házról, ahol a költő 1843-ban lakott, amikor Pozsonyban másolta az Országgyűlési Tudósításokat. Szintén az Apácapályáról eltávo-

lították az 1849-es megtorlások idején vértanúhalált halt evangélikus lelkész, (az egyébként német származású és nyelvű) Rázgha Pál emléktábláját. Mindegy, hogy „valamely rendelet alapján” vagy azért vitték-e el a táblákat, mert valaki így akarta megvédeni őket: „ugy az egyik, mint a másik ok egyaránt bizonyítja, hogy a ma uralkodó felfogás nem kiméli és tiszteli meg a multnak szellemi és lelki nagyságait sem, akiknek bűnéül legfeljebb azt tudják felróni, hogy elválaszthatatlanul forrtak össze a magyarság lelkivilágával”⁶³

1922 júniusában egy rövid hírek is csak a részeként lehetett olvasni a lapban az információt, hogy még április folyamán a Csallóközben több Mária- és Mária Magdolna-szobrot csonkítottak meg. A Híradó a Prager Tagblatt alapján közölte, hogy a csendőrség kiderítette a tetteseket: a rongálásokat három csehországi távírdaszerező követte el.⁶⁴

63 *Eltűnt emléktáblák*. Híradó, 1922. január 8., 4. p.

64 *Vegyes hírek*. Híradó 1922. június 14., 3. p.

